

MÓRICZ ZSIGMOND: ÖKÖRITÓ

Háromszázhuszonöt halott, kilencvenkilenc sebesült.

Mind halottam, valamennyit gyászolom.

Földieim, véreim, s a mi a művésznek talán legfontosabb: a modelljeim! Ott tanultam megismerni nem csak a magyar parasztot, hanem az embert is.

És ha ismerek valakit s valamit, őket és az ő életüket ismerem, s csakugyan mikor a nagy szerencsétlenség hírére hallottam s a részletes tudósításokat olvastam, olyan tisztán láttam az egész eseményt, hogy ma már szinte alig hiszem, hogy nem voltam ott köztük.

Könnyetlen fájdalommal, fájó szeretettel, szerető haraggal gondolok rájuk s nem is éppen ez a rettenetes szerencsétlenség borít el aggodalommal, hanem azok az állapotok, amelyek előidézték s amelyek, mint az azóta eltelt tíz nap eseményei mutatják, egy hajszálnyi örvendetes alakuláson sem mentek át.

*

Számtalan mély és nagy oka van, hogy ez a borzasztó baleset megtörténhetett.

A ki ma vasúton utazik le oda, nem ismerheti meg ezt a népet, a mely az utolsó tíz esztendő alatt rendkívül sok szellemi fertőzést szedett fel.

Ökörítón ugyan sohasem voltam, de ennek a falunak ugyanaz a kálvinista népe van, a mi az egész felső Szatmárnak, s különösen az ecsedi láp többi falvának. Mikor először arra jártam, gyalog mentem végig az egymáshoz csak egy-egy jó hajításnyira fekvő falvak során: Ér-Endréd, Dengeleg, Iriny, Pórtelek, Mezőterem, Gencs magyar és sváb népe között, be Nagykárolyba, onnan Kaplonyba, Kálmándra, Börvelybe. És sohasem felejttem el azt a sajátságos benyomást a mi elfogott, mikor az Érvidék tiszta levegőjéből bekerültem az ecsedi láp világába. Pedig akkor már nem volt meg a nagy láp. Épen kiszáraitották s azokban az években termett először a nád és sás, meg a végtelen területű ingoványok helyén rengetegre nőtt kukorica. Ámde ott ült még akkor is a nép lelkén a láp világa, amely egy ezredéven át megőrizte az ősi magyar életmódnak és életfelfogásnak némi színét és illatát. S a parasztok éppen akkor komoran szidták, s véres düh ingerlékenységével feszegették, hogy játszották ki őket az urak. Elvették tőlük a csikászó, halászó nádtermő szabad vizet a mely kenyeret adott és hüen gondoskodott a maga népéről. Még ott rohadt a háló az eresz alatt, a halkas a színben, a kutya ott kapart egy-egy földdel befolyt csikverem gödrében, de már nem volt víz, az új Krasznán mezítlábas gyerekek szaladgáltak át, sehol sem ért kötésnél mélyebb vizet a pulya. De csak legalább, ha már föld maradt a helyén, öles kukoricát termő föld, nekik maradt volna. De jöttek az urak, a nagyurak, idejében, még mikor víz alatt volt a világ, s összevásárolták a nép lappillemtényét három forintjával, öttel, adtak neki jó, kiélt szántóföldet érte, ott a falu közelében, s örült a paraszt, hogy húsz hold vízért egy holdat, vagy kettőt, vagy csak háromvékást is kapott; mert ugyan ki hitte volna, hogy legyen idő, mikor vederrel kell a lápra hordani a vizet! Ha pedig meg van a láp, úgyis csak a szegény ember aratja azt le, nem mennek a Domahidyak, a Tiszák, a Károlyiak nádat vágni! Hanem aztán megtörtént a képtelen csoda, hamar eljött a tavasz, mikor milliószámra feküdt a hal a száradó pocsolyában,

kapával gereblyélték; s mikor hiába jöttek a madarak ezerszámra, nem találtak helyet a hova fészket rakhassanak. A gém, a szárcsa, a sok vízimadár rémülten kóválygott ősi hona körül, mint a paraszt s egyforma irigyen és keserűen látta, hogy kijátszották őket az urak az otthonukból...

Börvely, Domahida a láp déli részén vannak, Ökörítő, az éjszaki sarkában. Vonat még akkor nem ment, akkor építették a csengeri vonalat s akkor tervezték az ecsedit.

Gyalog indultam el Börvelyből Nagyecsedre; nagy dolog idő volt, aratás, semmi fizetésért sem lehetett szekeret kapni. A nyílegyenesre vágott Kraszna parton haladtam előre. Balról zöld táblák, sűrű falvak, Csanáros, Vállaj, Mérk sváb tornyai látszottak, jobbról mély földfenék, a melyről hamar elfogytak a nagyterjedelmű kukoricatáblák, aztán egyhangú, egyszínű tompa, fekete sötét volt a föld a szemhatárig. Mikor alkonyodott és nyugaton leszállt a nap a derűs és élő, emberlakta világ fölött: a keletre terülő lápfüldre kísérteties villóhomály telepedett. Szinte félve néztem el rajta s láttam megelevenülni a múltat, a hajdani lápot... Erősen alkonyodott s még mindig messze volt Nagyecsed. Szaporáztam az utat s utolértem egy ökrös szekeret, a mely lent a töltés alatt az országúton ment. Fölkéreszkedtem rá. Ecsedi szekér volt. Emlékszem, a szekér az úton úgy haladt a száraz földön, mintha vízparton menne, mindig attól tartottam beledülni a fekete mélységbe, bár az egy színben volt az úttal s mikor egyszer valami kanyarodót átvágni akarva, belehajtotta az ökreit a gazda a lápba, úgy süppedt a szekér a puha laza földbe, mint a tavi sárba s rajtam különös borzongás vett erőt, féltem, fáztam s éreztem a tószagát.

Egy évezreden át szinte megközelíthetetlen hely volt ez a vidék s különösen a láptól éjszakra a Szamostól a Tiszáig sohasem volt, jóformán az egész ezredév alatt igazi nagy népáramlás. Török, tatár erre csak vendégnek járt, hadak útjába ez a hely sosem esett, csak természetes úton fogyott és szaporodott s míg a Duna-Tisza közén a török korban 300 községből harminc is alig maradt meg, itt minden falu felviszi az adatait az Árpád-korig. Ökörítót 1315-ben már Ukurithow-nak írják, 1345-ben Ukurithow-nak, 1458-ban Okerytho-nak, ha Szirmaynak hinni lehet, s bizonyára úgy is ejtették ki, mint ma. 1344-ben Lajos király új adományt ad rá a Kölcsényeknek, a kik nyolc év múlva eladják a Domahidyaknak s azóta mindig a nagy szatmár-megyei családok birtoka. Ha változott is örökség, hagyaték, vásár útján a földesúr, az élet ugyanaz maradt és annyi változás az életmódban s életfelfogásban nem történt Nagy Lajostól a forradalomig, mint azóta a láp lecsapolásáig, a vasút megnyitásáig s az első amerikai kivándorlóig és ez alatt nem annyi, mint ettől fogva máig.

*

A kik a magyar parasztot megírták Szentjóni Szabó Lászlótól Gárdonyi Gézáig, azok mind ugyanabból a szögből nézték a szegény embert. A jólelkű úr szemével, a kinek tetszik ez a nála primitívebb emberállat, a kit meg lehet figyelni, lehet kedvelni s bármikor ott lehet hagyni a faképnél: de nem lehet szeretni és gyűlölni, nem lehet vele érezni, mert hisz annyira alattuk áll rang, mód és műveltség dolgában, hogy nem is juthat eszébe senki írónak, hogy egyenrangúnak érezze magát velük. Ezért látják csak a külsejét a parasztnak. Csokonait s Jókait közelebb viszi hozzájuk valami rokonanyag, a mi az ő lelkükben közös volt a magyar paraszttal: mindeniknél a humor képessége volt ez s Csokonainál élesebben, keményebben, durvábban, ételteljesebben csendül ez a humor, Jókainál lágyabban, melegebben, színesebben, művésziesebben, de az eredeti töből fakadtan. Csupáncsak egy írónk van, a ki teljesen, keresztül-kasul ismeri, érti, méltányolja s egészen magához valónak veszi a parasztot: Arany János.

A magyar paraszt igen gazdag anyag, a minek főoka minden bizonnyal az ősisége. Úr a magyar paraszt, a nemes magyarságnak szellemi örököse; nagy részben, különösen a tisztább s jobban elzárt, tehát népanyag konzerváló vidékeken testi örököse is. Ökörítő vidéke éppen ilyen tájék és sehol sem szebb a magyar paraszt faja s különösen sehol sem gazdagabb, romlatlanabb, értékesebb a nyelve, a szelleme, a humora, a lelki tartalma, mint éppen erre felé, a Szamosháton s a Tiszaháton. Ha idegen ember kerül közéjük s csak látja őket, csak beszél velük, de semmi anyagi érdek nem hozza igazi viszonyba velük, akkor egészen a sablonos magyar parasztirodalom szemével látja őket: csupa daliásság, okosság, kedves magabizottság, remek humor, hatalmas tréfaképesség, erős munkabírás, úri mulatni tudás és csupa tetsző, szeretni, dicsérni való tulajdonság ékesíti őket. De ha úgy esik, hogy érdek, anyagi érdek, pénzkérdés hozza össze az idegent evvel a paraszttal, kellemetlenül és dühösen veszi észre, hogy ravasz, komisz, telhetetlen a paraszt, se istent, se embert nem ismer, s ezen a nyomon elindulva látja, hogy durva, szabadszájú, oktalanul makacs, megátalkodott, okos szóra nem hallgat, a mellett lomha, rendes munkára nem való, s fajtalan, lelketlen... És örül, ha végül ép bőrrel szabadul közülök.

Hol már az igazság! Bizonnyal valahol középen. Mindezek az erények s ezek a bűnök meg vannak a magyar népben, s részben a történelmi osztály, a nemesség hagyatéka nála, részben a világ minden pórnépével közösek és a nagy szegénységből s az élet nyomorúságából fejlettek. A magyar nép értékes anyag, nem is lehet becsebbet kívánni már parasztnépnek, mert az már nem lenne többé paraszt, hanem valami lendülésre kész fok, a mely belső kvalitásai miatt kénytelen a baromi munkát ott hagyni s a magasba, a szellemi munkára törni. A magyar nép olyan, hogy azzal lehetne valamit kezdeni, de az a baj, hogy a fölötté álló rétegek nem olyanok, a melyekből jó áradhasson lefelé.

Valami szomorúan sajátságos dolog az, hogy nálunk senki sem egészen az a mi. Minden osztály több valamivel önmagánál s e miatt kevésbé felel meg a kötelességének, mint kellene. A parasztunk alkalmas volna rá, hogy középbirtokos legyen, és ez arra, hogy nagybirtokos. A mesterembereink hivatalnok generatiót nevelnek, a kishivatalnokok olyan kvalifikációval végzik unott, becsetlen munkájukat, a mivel főhivatalba is juthatnának, s az egész vonalon, a falusi bérestől, fel a képviselőig, mindenki úr akar lenni és pedig munka nélkül. Hiányzik nálunk egy fok, az egész társadalom alapja: az igazi munkabíró, igavonó nép. Ha ez meg volna s ez sugározná fölfelé a föld erejét, azt az erőt, a melytől a nemzet, az Antaeus mindig új erőre kap: akkor rendszeren elhelyezkedne mindenki a maga helyére. Vagy ha felülről jönne az az irányító s a magasban állók szellemi fölényével és értékével ható erő, a mely munkára szuggerál, akkor is elboldogulnánk. De a mai Magyarországból hiányzik nemcsak az alsó fok, de a legfelső is: a nemzeti talajból kinőtt király.

És ez mind oka annak, hogy Ökörítón leégett egy csűr s benne negyedfélszáz ember.

*

Hogyne volna oka, mikor éppen ez az eset mutatta meg oly rémesen, hogy a félvak magyarnak is meg kell látnia, hogy a mi népünknek mit hoz a kultúra: ecsedi-láp lecsapolást, vagyis a piszkos szegény életnek végét, - óh nem azzal, hogy a fél filléreket hozó földnek az értékét, s a jövedelmét százszorosra emelte, hanem azzal, hogy a fél filléreket is elvette a szájából s ráeszméltette a népet, hogy itt nem lehet megélnie, a fölös nép menjen Amerikába. A falu szélén futó vasúton! a melynek alig is van egyéb haszna, mert az ugyan nem haszon Pál Estánnak, hogy ma vasúton megy Ökörítóról Györtelekre; nem haszon, hanem tíz krajcár pénzkidobás.

És a kultúra hozta, a kultúra a táncrendet. Ez a nyomtatott papírlap jelzi legtisztábban, mi történt hát a néppel? Az hogy bizonyos kultúrigényekre tett szert, de semmi kultúrmunka képességre. A föld jövedelmét semmivel sem tudták növelni, de a személyi kiadások horribilis módon felszöktek. Nem faekével szántanak ugyan, de nem is haladnak egy lépést sem Hollandia földművelése felé. A maguk szötte vászonruhából ellenben kivetkeznek, s anyagi képességeiket messze meghaladó módon ruházkodnak. Jön a divat, itt is van a nyakukon s megtanítja őket a fényűzésre, közel hozza a várost, a hol a legújabb divatú blúzokat lehet varratni; ellenben nem hoz semmiféle piacot; kénytelenek ma is búzát termelni, meg tengerit s egy kevés árpát s álmodni sem tudnak róla, hogy lehetne a kiszipolyozott öreg földnek jobban kiszedni a zsírját.

Mit hozott hát a kultúra? Azt hogy a régi halász, pásztor, tehetetlen szegény földtúró parasztnép világába nem hozott reális hasznot, de hozott morális kárt. Ma nagyobb divat ezekben a falvakban a durvaság, a szívtelenség, a komizság, mint bármikor is volt; ma aki valamit ad magára, hetyke és kemény és az istennel se törődik! Mert ő az első a világon!... Mi is történt Ökörítón? A szomszéd falvakban már van rezesbanda, na hát lesz nekik is! De olyan, hogy olyan nincs több a megyébe. És neki a falunak, neki a környéknek, fel kell hajtani a népet, itt legyen mindenki húsvét vasárnapján! mert olyan bált kell csinálni, a milyen még nem volt! Azért is kell vasárnapra tenni, ünnep első napjára, a mi eddig rettenetes szentségtörés lett volna! táncolni! ünnep első napján! De mit! ott egye a fene a papokat, a hun egy kicsirázott, szakadjon rájuk az ég, meg egy darab isten!...

Ez a tónus az, a mi az egész életükben uralkodik, s ami megtermette a rettenetes bajt.

Beszögezték a kaput? hát persze hogy beszögezték! Hogyne szegezték volna, mer még a császár se jön be ott fizetés nélkül! Próbálja meg! Míg a koronát le nem teszi! De még be se néz oda korona nélkül senki! [*]

Ha jött volna egy bölcs ember, a ki megmagyarázza nekik milyen veszély fenyegeti őket, ugyan ki hallgatott volna rá a bortól, kedvtől és mesterségesen eldurvított magarejétől elvadult nép közül? Senki.

- De barátom mindenki odaég, ha beszegezik a kaput!

- Égjen, de pénz nélkül nem jön be senki.

- De nem az ég oda, a ki nem fizet, hanem maguk, a kik fizetnek.

- Ég az isten! Sose égett még oda senki.

Azzal ott hagyja a bölcs embert ez az egy is; mert mind csak a maga feje után okos, s csak arra hallgat, a mit a falu mond! A faluban pedig a "magyaros keménység" a divat s még a lányok is olyanok akarnak lenni. Más ma ezekre nem hat, csak a falu, se szép szóval, se rosszal; a jó tanácsra siket, a paranccsal szemben dacol. Megjárná a szolgabíró, ha az önértüket nem akarva bántani, a szívükre próbálna hatni! Szív nincs! Parancs? Annak pedig visszaüt! Hiszen csak ne engedték volna meg, hogy bált tartsanak abban a csűrben, lett volna olyan kis forradalom, hogy a csendőrség se bírt volna velük vérfürdő nélkül.

Rossz petróleumlámpát és lampiont hozott a kultúra, a melyben bizakodva ötszázan mertek máglyára állani. Mert míg fáklyával világítottak, addig bizony nem táncolt csűrben senki éjszaka!

Ennek a "magyaros keménységnek" adták bizonyosságát a környékbeli falvak, mikor másnap megtartották a táncmulatságot. A lapok felháborodva írták Komlódtótfaluról, hogy másnap táncolt. Látszik, hogy aki írta, nem ismeri ezt a népet. persze, hogy táncolt, hát Budapesten nem tartottak meg valami bált a miatt, mert elsüllyedt egy hajó valahol háromezer utassal, vagy mert Messina romokban hevert? Komlódtótfalutól Ökörítő csaknem olyan messzi van, mint Budapesttől Messina! Azok nem szomszéd falvak, közbe esik Szamosbecs, Sima, Tatárfalva, Sályi, Szamosujlak, Porcsalma s ez a hat falu úgy elválasztja őket egymástól, hogy bár két-három óra járás az egész távolság szekéren, mégis elegen vannak Tótfaluban, a kik sohasem voltak életükben Ökörítón s annyit tudnak róla, hogy az ökörítóiak náluk mennek keresztül Szatmárra.

S ennek a magyaros keménységnek az ökörítói szerencsétlenek akkor adták legfőbb bizonyosságát, mikor meglátta az eszeveszetten, durván, nagy erővel táncoló tömeg azt a felfutó tűzcsíkot; a mely a fellobbant lámpából szikrázott a száraz lombokon a tetőig.

Ebben a pillanatban teljesen elvesztette az az ötszáz emberi lény mindazt a kultúrát, a mi a sok ezeréves szellemi művelődésből rájuk jutott. Fenevadakká változtak, nemcsak a rémület hatása alatt, de azért mert arra voltak ők mintegy ránevelve, hogy ebben a percben nyers állatokká legyenek. A táncoslegény ökölrel ütötte el a lányt, ordítva vágott előre s egy másodperc alatt földre voltak tiporva az elől állók, a kik az út sodrába állottak s nem a kapu felé rohanókéban. És senki sem ért a kapuhoz, hanem bent két lépésre attól eleven máglya nőtt az önmagukat tönkretéző boldogtalanokból. A jelenlevő emberi erőnek semmi része sem használódott el a kapu kitörésére s a hirtelen lecsapó füstben és tűzben a legparányibb emberi ész és akarat nélkül mintegy szétrobbanva sült ki az emberi testekbe töltött energia. Alig, alig néhányan mentek ki a nyitva levő kis ajtón, s jellemző, hogy volt legény, aki kívülről, tehát a szabad ég alól, tiszta ésszel tört be, s így az emberhalom alól ki tudta vonszolni hűgát s épségben vitte ki a pokolból. Ellenben a többiek, a boldogtalan állatok ott veszttek, mintha csak nem is az isten képére teremtett lények lettek volna, hanem kosok és bárányok a tűzben. És fölfelé meredt a karjuk és a szemük s mikor annyira nőtt az emberhegy, hogy elérték róla a valami három méter magasságban levő nyílást a csűr falán, azon ugráltak ki az égő emberek s így megmenekültek mintegy százan. És a letapodottak visszarángattak a kit tudtak s volt a kit egészen ketté szakasztottak.

*

És mi történt a tűz óta?

A nép, mint minden félcivilizált és erősen vallástalan nép, rettenetes apátiába süllyedt. Az égett emberek elbújtak és elmenekültek, mert jól ismerik az orvosait, akik barbár módra henteskednek s követelik az őket nagyon jogosan megillető s valójában igen kicsiny díjakat. De a parasztnak minden krajcár igen nagy pénz, még akkor is ha vásárol, hát még mikor csak az egészségét kell vele megfizetni. Nem is lehetett összeírni, hányan sebesültek meg, míg végre egy hét múlva híre ment és bizonyossá is lett előttük, hogy most ingyen gyógyítanak s ingyen adják az orvosságot. Az államnak valóban ingyen kellene adnia a népnek tanítót, orvost és ügyvédet.

Azonban nem csak a nép viselte magát paraszti állapotához illően, az urak is nagyon úri módon fogták fel a dolgukat. Csak az alispán és a főispán szerepét látni tisztán. Nagyon keményen lehetne megtámadni a magyar közigazgatást ennek a két úrnak a magaviseletét általánosítva. Az alispán lesürgönyzi a budapesti mentőegyesületet, amely felajánlotta a segítséget: "Szíves készségükért köszönetet mondva értesítem, hogy Ökörítón egyéb munkálat nincsen mint háromszázon felüli hulla eltemetése." Ebben a pár sorban benne van a magyar úr gavallériája, hetvenkedése, oktalansága, s a hivatalra, a nép atyjának szerepére nem termett ember minden lelketlensége. Míg az alispán ezt a táviratot írta, minden biztonnyal ünnep utáni katzenjammerétől többet szenvedve, mint a szíve fájdalmától, azalatt száznál több ember ordított és nyöszörgött halál veritékkel kivert égett testtel... S az alispán csak egy hét múlva józanodott ki annyira, hogy a Mentőegyesület újabb ajánlkozására, elfogadta a segítségüket.

A magyar közigazgatást sokat szidják, pedig kívánni sem lehet jobb rendszert, mint a magyar vármegyék, hiszen ezek szabad és független emberekké teszik az egyes tisztviselőket. Ennél nagyobb áldást nem is lehet elképzelni, ha a tisztviselő rátermett a hivatalára. Az a legjobb hivatal, ahol az okos, becsületes és derék ember hadvezér lehet! Cselekedhet! S rögtön csatát nyerhet; nem kell a paragrafusok békóival küzdenie, s nem kell még a lélegzetvétellel is felettes hatóságtól kérni három aláírással ellátott engedélyt. Ma már még a katonaságnál is megszűnt ez a szabad kéz. Talán utolsó tér, a hol meg van: a magyar közigazgatás. Szomorú volna, ha itt mint rendszer bizonyulna oktalannak és károsnak az emberi szabad akarat és szabad lélek számára biztosított cselekvési tér. Épen azért a vár megyei tisztviselők hivatali vétkeiket csak egy szempontból kellene vizsgálat alá bocsátani: rászületett vezérhez méltó volt-e a működése, vagy nem? Ha nem, akkor menthetetlenül s azonnal el kell bocsátani az embereket. Ezt a rendszert nem lehet más módon egészségesen fenn tartani.

Pedig a magyar népnek ilyen hatóságra volna szüksége, ez felelne meg a nép természetének s ezzel lehetne csak a magyar népet arra a színvonalra emelni, a melyre belső erejénél fogva joga van.

Ha felelős a magyar paraszt azért a durva és elmaradott és nyers lélekért, a melyet a legegyszerűbb megfigyeléssel meg lehet állapítani nála, százszorta jobban felelősek az összes felettes hatóságai, a mért nem képesek rájuk hatni s a lelkükben levő rendkívül nagy értékű anyagot igazi kultúrával kiművelni.

Az ökörítói szerencsétlenségért felelős minden tanító, minden pap, minden szolgabíró, minden jegyző, s minden vármegyei hivatalnok, a kinek 1848. óta köze volt ehhez a faluhoz. Fel egészen a mai belügyminiszterig, ha ez nem vette tudomásul az alispán hirhedt táviratát. Csak a főispánok nem felelősek semmiért. A főispánt nem azért küldi le a kormány a megyékbe, mert felteszi róluk, hogy lelkük van s a megyének hasznára lesznek, hanem azért mert szép a nevük, mint egy lobogó és legalább is olyan daliák, mint a vármegyei hajdú: tehát nem dolgozni kell nekik, hanem reprezentálni! Ilyenformán Szatmár megyének most ideális főispánja van. S ez az úr két nevezetes dolgot jelentett ki: "addig nem megy le Ökörítóra, míg el nem temetik a halottakat, mert azt a látványt nem bírják ki az idegei", s hogy "Ökörítón nincsen szükség segélyre, csak egy díszes emlékoszlopra."

Bizony, bizony, akárhová nézünk, az ökörítói tűz világa mellett csak szomorú látni valók tűnnek szemünk elé.

[*] * Valaki, és pedig úri ember, a fiát akarta bent megkeresni, nem engedték be, míg nem fizet. Nem volt nála pénz, ami falun rendes dolog, - így menekült meg, mert épp abban a percben tört ki a tűz. S e miatt menekült meg a kis fia is, mert azt sem engedték be nézőnek, korona nélkül.